

Яна Мовчан

кандидат психологічних наук, асистент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна

E-mail: yana.movchan.khpi@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНА АДАПТОВАНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ

***Анотація:** У статті розглядається соціально-особистісна адаптованість як складова лідерського потенціалу студентів інженерних спеціальностей. Досліджується рівень та психологічні особливості соціально-особистісної адаптованості. Обґрунтовано важливість адаптаційного потенціалу особистості майбутнього професіонала. Пропонується розвиток соціально-адаптивних якостей майбутніх інженерів шляхом тренінгової програми.*

***Ключові слова:** лідерський потенціал, соціальна адаптація, студенти інженерних спеціальностей, адаптаційний потенціал.*

Yana Movchan

Ph. D (Psychology), assistant at Pedagogy and Psychology of Social Systems Management
Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, Ukraine

E-mail: yana.movchan.khpi@gmail.com

SOCIAL AND PERSONAL ADAPTATION AS A COMPONENT OF LEADER POTENTIAL OF STUDENTS

***Abstract:** The article presents a consideration of social and personal adaptation as a component of leader potential of students majoring in engineering. The level and psychological peculiarities of social and personal adaptation are investigated. Author presents the foundations of importance of adaptation's potential of a future professional. A development of social and adaptational characteristics of the future engineers are proposed through training program.*

***Keywords:** leader potential, social adaptation, students majoring in engineering, adaptational potential.*

Яна Мовчан

СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНАЯ АДАПТИРОВАННОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

***Аннотация:** В статье рассматривается социально-личностная адаптированность как составляющая лидерского потенциала студентов инженерных специальностей. Исследуется уровень и психологические особенности социально-личностной адаптированности. Обоснована важность адаптационного потенциала личности будущего профессионала. Предлагается развитие социально-адаптивных качеств будущих инженеров путем тренинговой программы.*

© Яна Мовчан, 2017

Ключевые слова: лидерский потенциал, социальная адаптация, студенты инженерных специальностей, адаптационный потенциал.

Yana Movchan

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Social and personal adaptation as a component of leader potential of students”

Problem setting. *The social adaptation of students as future professionals is a vitally important problematic. One of the necessary components is a formed social adaptation so that the future engineers could realize themselves as individuals with the leader potential for the most effective manifestation of themselves as a successful professional.*

Recent research and publications analysis. *The problematics concerning the leader potential of the individual is reviewed at academic papers of T. Hura, I. Dryhina, M. Yemelianova, M. Kirsanov, O. Romanovskiy and others. The attention to the question of the social adaptation of the individual is given on the part of scientists, such as L. Beliaieva, B. Paryhin, O. Petrovskiy, M. Romm.*

The attention to the problems of the preparation of future engineers is given at the academic papers of O. Ihnatiuk, N. Niemtseva, V. Oleksenko, O. Ponomarova, O. Romanovskiy, O. Filatova, D. Chernylevskiy.

Paper objective. *To investigate the level and psychological characteristics of the socially-personal adaptation of the students of engineering specialties as one of the components of the leader potential.*

Paper main body. *The leader potential is a latitudinous concept that characterizes the individual from the position of its feasible self-expression at the role of the leader. The leadership and the leader potential of the person is an interesting phenomenon; there are many views, conceptions and approaches around it. So the leader potential of the individual of the student may be reviewed in some dimensions – from the position of the component of more extensive event and also from the position of the quality of the individual that contains the specific partials and measures of this quality. The leader potential is an integrative characteristics of the individual that contains a complex of its qualities, that provide the maximal possibility of realization of the individual at the role of the leader. The leader qualities at the context of the necessary qualities for the professional activity of the future engineers are an actual topic. Investigating the leader potential of the students of engineering specialties, we emphasize the social adaptation of the individual as one of its qualities.*

The social adaptation is a process of adaptation of the individual to the conditions of the social environment, the formation of the suitable relational system with the social objects. The future engineer should estimate the social perspectives and the consequences of his labor efforts, to improve the communication skills, the efficiency to make contacts and to espouse the meaningful cooperation with other people, to master different methods of communication at the collectivity, to demonstrate leader qualities.

After graduation, the future engineers will stay at new conditions of the professional environment for them, where a young specialist should adapt, adjust to new realities as an individual and as a professional.

130 students of the 4-th academic year of engineering specialties took part in our investigation. Nobody from the students got in the group of the low adaptation that is a very good measure.

Only 9, 23 % of future specialists refer to the group of the satisfactory adaptation. Most of students refer to the group of high adaptation. So we can foresee an easy adaptation of the

future engineers to the new conditions, to the new collectivity, they can easily and adequately orient at the situation, they don't generate adversarial atmosphere, they are emotionally stable. Their employability at the period of adaptation should be preserved.

For the investigation of the psychological features of the socially-personal adaptation, as a component of the leader potential, we classified the received results according to the groups of adaptation capabilities.

The factors of intelligence and self control are demonstrated more brightly at the group with the high level of adaptation of the capabilities. First of all this characterizes this group as a purposeful features that may control personal emotions and behavior. The results of the group with the satisfactory level of adaptation potential bespeak about more closed nature and disempowerment; we can bespeak about quite a high level of general culture and operational thinking also as at the first group.

Also the students of both groups could be described as emotionally stable; the main trends that characterize them are: activity, impatience, confidence, and decision-making time. There has been also observed the concretion of the cogitation, propensity to the rivalry, shrewdness and soberness of the views of life. The students with the high level of adaptation potential are inferior in impulsivity and constriction to students with the satisfactory level of adaptation.

In general, the measure of education satisfaction is higher than the specialty satisfaction. This could be explained by the positive relation of students first of all to their collectivity, way of communication in it, spending time in this atmosphere, events of interest, that are present at the organization of the educational process.

We also saw the difference between groups of the students according to adaptation capabilities. The high level of adaptation foresees the highest level of satisfaction with the education and specialty. So we can't insist that the satisfaction with education and specialty is higher or lower at the define category of students.

Conclusions of the research. *The students-engineers with the high level of adaptation potential are characterized by higher measures of dominancy, normalization, self-evaluation, and also lower measures of impulsivity and constriction. Also the students with the high level of adaptation capabilities have higher satisfaction with the education and the chosen specialty than students with the satisfactory level of adaptation potential. We suggest making a point of the work with skills of the effective communication, mastering knowledge concerning emotional intelligence and it's using at communication with people, mastering knowledge of the emotional self-direction with the help of special approaches and exercises with the aim of controlling personal emotion conditions, in a case of their negative influence to the working process.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціальна адаптованість студентів як майбутніх професіоналів є вкрай важливою проблематикою. Адаптація є постійним процесом активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, що зачіпає усі рівні функціонування людини. Глибоке порушення адаптації може призводити до розвитку хвороб, зривів у навчальній та професійній діяльності та антисоціальних вчинків. Для того, щоб майбутні інженери реалізувались як особистості з лідерським потенціалом, для максимально ефективного прояву себе як успішного професіонала, однією з необхідних складових є сформована соціальна адаптованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику щодо лідерського потенціалу особистості розглядають у наукових працях Т. Гура, І. Дригіна, М. Ємельянова, М. Кірсанов, О. Романовський та інші. Питанню соціальної адаптації особистості приділено увагу з боку таких вчених, як Л. Беляєва, В. Войтко, Б. Паригін, О. Петровський, М. Ромм.

Проблемам підготовки майбутніх інженерів приділено увагу у наукових працях О. Ігнатюк, Н. Немцевої, В. Олексенко, О. Пономарьова, О. Романовського, О. Філатова, Д. Чернилевського.

Виділення частин раніше не виділеної проблеми даного дослідження полягає у необхідності докладного вивчення структури лідерського потенціалу, особливо фахівців інженерних спеціальностей, та її доповнення за рахунок диференціації та систематизації психологічних особливостей особистості у процесі адаптації.

Мета статті – дослідити рівень та психологічні особливості соціально-особистісної адаптованості студентів інженерних спеціальностей як однієї зі складових лідерського потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лідерський потенціал є широким поняттям, що характеризує особистість з позиції її можливого самовираження у ролі лідера. Лідерство та лідерські якості людини є цікавим феноменом, навколо якого існують безліч поглядів, концепцій, підходів. Тому лідерський потенціал особистості студента можна розглядати у декількох вимірах – як складову більш широкого явища або як якість особистості, яка містить певні складові та показники.

Лідерським потенціалом називають соціально-психологічну характеристику особи, що відображає і ситуаційно обумовлює здатність індивіда до успішного здійснення лідерства [1]. Також під поняттям «лідерський потенціал» розуміють якісну характеристику особи, що визначає сукупність внутрішніх потреб, можливостей, ціннісного ставлення, засобів, які сприяють досягненню такого рівня інтеграції компетентності, відповідальності, активності, можливостей, ціннісного ставлення до засобів, які сприяють досягненню такого рівня інтеграції компетентності, відповідальності, активності і комунікативності, який забезпечує її провідний вплив на членів групи при сумісному вирішенні завдань у різних сферах життєдіяльності [2].

Отже, лідерський потенціал є інтегративною характеристикою особистості, що містить сукупність її якостей, які забезпечують максимальну можливість реалізації особистості у ролі лідера.

Актуальною темою є лідерські якості як необхідні елементи для професійної діяльності майбутніх інженерів. Як стверджує О. Г. Романовський, «якщо класична інженерна діяльність містила у собі переважно винахідництво, конструювання й організацію виготовлення чи виробництва технічних систем, а також інженерні дослідження і проектування, то важливим її компонентом у сучасному розумінні виступає виконання організаційно-управлінських функцій» [3, С.13]. Поряд з організаційно-управлінськими вчений говорить й про лідерські якості, які полягають у спроможності захоплювати й вести за собою людей, брати на себе відповідальність, проявляти волевий настрій, мати чіткі судження та вчинки [3].

Досліджуючи лідерський потенціал студентів інженерних спеціальностей, однією з його якостей ми виділяємо соціальну адаптованість особистості. У ході наукового пошуку встановлено, що компетентність інженера - це сума кваліфікацій, які визначаються набором знань, умінь і навичок, тобто професійних компетенцій і соціальної поведінки. До професійної компетенції віднесена також група соціально-особистісних навичок.

Соціальна адаптація є процесом пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами. Цей процес забезпечує інтеграцію особистості в соціальні групи, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища. Процес соціальної адаптації є безперервним, зважаючи на те, що в навколишньому середовищі постійно відбуваються зміни соціальної дійсності, які, безперечно, потребують нових способів пристосування індивіда [4].

Як стверджує Р. М. Петруньова, в тій чи іншій мірі всі існуючі моделі інженерів включають наступні параметри: вимоги до фахівця, що пред'являються його робочим місцем і характером розв'язуваних ним виробничих завдань; необхідні для їх актуалізації знання та вміння; специфічні соціальні та психологічні якості особистості, що забезпечують ефективність реалізації перших двох аспектів її діяльності [5].

Майбутній інженер має вміти оцінювати соціальні перспективи і наслідки своїх трудових зусиль, удосконалювати комунікативні навички, вміння розпочинати контакти і підтримувати конструктивні взаємодії з іншими людьми, опановувати різноманітні прийоми спілкування в колективі, вміти проявляти лідерські якості [6].

Після закінчення навчання майбутні інженери опиняться у нових для себе умовах професійного середовища, де молодий фахівець повинен буде адаптуватися, пристосовуватися і як особистість, і як професіонал.

З метою виявлення особливостей адаптації інженерів було здійснено дослідження, у якому взяли участь 130 студентів 4 курсу інженерних спеціальностей. За допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (А. Г. Маклаков, С. В. Чермянін) ми розподілили нашу вибірку за рівнями особистісного адаптаційного потенціалу для розгляду та аналізу його психологічних особливостей.

Жоден зі студентів не попав у групу низької адаптації, що є значущим показником. Адже низька адаптація свідчить про пограничний психічний стан, можливість нервово-психічних зривів та делінквентних вчинків. Всього 9,23% майбутніх фахівців потрапили до групи задовільної адаптації. Поведінка цих особистостей у великій мірі залежить від зовнішніх умов, їм властива невисока емоційна стійкість, а процес соціалізації може бути ускладнено через прояв агресії та конфліктну поведінку. Більшість студентів належать до групи високої адаптації. Отже, ми можемо передбачити легку адаптацію майбутніх інженерів до нових умов, до нового колективу, вони здатні легко та адекватно орієнтуватися у будь-якій ситуації, не створюють конфліктів, емоційно стійкі. Їх працездатність у період адаптації має зберігатися.

Для дослідження психологічних особливостей соціально-особистісної адаптованості як складової лідерського потенціалу ми розподілили отримані результати за групами адаптаційних здібностей.

У таблиці 1 наведено результати за методикою 16 PF Р. Б. Кеттела. У групі з високим рівнем адаптивних здібностей найвищий прояв отримали фактори інтелекту та самоконтролю. Це характеризує дану групу, перш за все, як цілеспрямованих особистостей, які вміють контролювати свої емоції та поведінку. Також даних студентів характеризує кмітливість, здатність швидко навчатися та достатньо високий рівень загальної культури. У цілому результати говорять про наявність потенціалу до розвитку комунікативної культури, про достатню емоційну зрілість, незалежність, самостійність та наполегливість, сміливість, активність та адекватну самооцінку.

Результати групи з задовільним рівнем адаптаційного потенціалу говорять про більшу закритість та відчуженість, але як і у попередній групі можна зазначити достатньо високий рівень загальної культури та оперативне мислення. Також їм властивий натиск, незалежність, можливий більший прояв агресії. Присутня схильність до непостійності, іноді безпринциповості та неорганізованості. Даній групі властива обережність, егоцентричність, незалежність у соціальній поведінці. Таких студентів можна описати як більш консервативних, частково закритих для нового, з орієнтацією на власні рішення та думку, здатних контролювати свої емоції, з можливою апатичністю та адекватною самооцінкою. Докладно прояв особистісних факторів у різних респондентів відтворено у таблиці 1.

Середні значення особистісних факторів з різним рівнем адаптаційного потенціалу

Фактори	Групи досліджуваних		t	p
	1-високий рівень	2-задовільний рівень		
замкненість-товарискість	6,81±1,36	6,44±1,23	1,48	-
інтелект	5,12±0,93	5,50±0,9	-1,83	-
Емоційна стабільність-нестабільність	6,87±0,73	6,96±0,8	-1,49	-
покірність-домінантність	6,78±1,21	6,21±1,27	2,43	0,01
стриманість-експресивність	5,54±0,86	5,80±1,23	-1,68	-
нормативність поведінки	6,58±1,33	6,09±1,38	2,08	0,03
боязкість-сміливість	6,34±1,11	6,23±0,97	0,58	-
жорстокість-чуттєвість	5,92±1,4	6,03±0,97	-0,47	-
довірливість-підозріливість	5,96±1,22	5,80±1,38	0,69	-
практичність-мрійливість	5,42±1,18	5,37±1,03	0,27	-
прямолінійність-дипломатичність	5,51±1,12	5,47±0,79	0,29	-
спокій-тривожність	6,01±1,14	6,34±0,9	-1,67	-
консерватизм-радикалізм	6,57±1,26	6,90±1,19	-1,45	-
конформізм-нонконформізм	6,07±1,39	6,11±2,07	-0,14	-
самоконтроль	6,43±0,95	6,50±0,98	-0,37	-
розслабленість-напруженість	7,23±1,16	7,28±1,21	-0,27	-
самооцінка	8,32±2,42	7,34±2,59	2,25	0,02

Далі ми розподілили результати за методикою СМІЛ серед двох груп. Результати наведено у таблиці 2. Вони вказують, що в обох групах показники у нормі. У цілому студентів обох груп можна описати як емоційно стійких, а основними тенденціями, які їх характеризують є активність, нетерплячість, впевненість, швидкість реакції при прийнятті рішень. Спостерігається також конкретність мислення, схильність до суперництва, практичність та реалістичність поглядів на життя.

Таблиця 2

Середні значення особистісних властивостей респондентів із різним рівнем адаптаційного потенціалу

Показники	Групи досліджуваних		t	p
	1-високий рівень	2-задовільний рівень		
«Зверхоконтроль»	53,63±5,18	53,42±3,12	0,31	-
Песимістичність	51,49±5,9	50,58±4,58	0,80	-
Емоційна лабільність	50,01±5,07	51,42±3,12	-0,49	-
Імпульсивність	58,23±6,78	61,58±6,97	-2,96	0,003
Ригідність	55,49±6,41	58,58±6,04	-2,97	0,003
Тривожність	55,92±7,83	53,83±4,88	1,45	-
Індивідуальність	65,93±7,67	65,25±6,22	0,60	-
Оптимістичність	63,21±7,32	62,33±5,42	0,33	-
Соціальна інтроверсія	48,25±6,44	47,75±7,94	0,84	-

За результатами дослідження можемо констатувати, що частині опитуваних властива деяка відчуженість у міжособистісних відносинах, вибірковість у контактах, раці-

ональність мислення. Але також ми спостерігаємо непоганий рівень комунікативності, як правило гарний настрій, різноманітні інтереси студентів, і життєві труднощі не викликають у них страху. За імпульсивністю та ригідністю студенти з високим рівнем адаптаційного потенціалу поступаються студентам із задовільним рівнем адаптації.

Також нами було проведено анкетування для дослідження задоволеності студентів навчальним процесом та обраною спеціальністю (результати наведено у таблиці 3).

Таблиця 3

Середні значення показників за результатами анкетування студентів з різним рівнем адаптаційного потенціалу

Показник	Групи досліджуваних		t	p
	1- високий рівень	2-задовільний рівень		
Задоволеність навчанням	8,96±1,72	7,92±1,56	3,54	0,0005
Задоволеність спеціальністю та прагнення працювати за фахом	8,06±1,5	7,35±1,6	2,63	0,009

У цілому ми бачимо, що показник задоволеності навчанням вищий, ніж задоволеності спеціальністю. Це може пояснюватися позитивним ставленням студентів, перш за все, до свого колективу, стилю спілкування у ньому, проведення часу у даній обстановці, заходам, які відбуваються під час навчального процесу. Значення ж фахового навчання стоїть на другому місці. Також ми бачимо відмінності між групами студентів за адаптаційними здібностями. Високий рівень адаптації передбачає вищий рівень задоволеності навчанням та обраною спеціальністю. Таким чином, ми не можемо стверджувати, що у певній категорії студентів задоволеність навчанням та обраним фахом вище або нижче.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, студенти-інженери з високим рівнем адаптаційного потенціалу характеризуються вищими показниками домінантності, нормативності, самооцінки, а також меншими показниками імпульсивності та ригідності. Такі студенти мають вищу задоволеність навчанням та обраною спеціальністю, ніж студенти з задовільним рівнем адаптаційного потенціалу. Таким чином, високий рівень адаптованості може розглядатись нами як психологічна мішень розвільної програми.

Вважаємо доцільним забезпечити розвиток соціально-адаптивних якостей майбутніх інженерів шляхом побудови тренінгової програми. Пропонуємо звернути увагу на роботу із навичками ефективної комунікації, оволодіння знаннями щодо емоційного інтелекту та його застосування у спілкуванні з людьми, оволодіння навичками емоційної саморегуляції завдяки особливим технікам та вправам з метою керування власними емоційними станами, у випадку їх негативного впливу на робочий процес. Необхідним вважаємо включити у тренінгову програму роботу з навичками командної взаємодії та ознайомлення з питаннями адаптації та працездатності.

Список літератури:

1. Кирсанов М. В. Лидерский потенциал антикризисных управляющих: дис... канд. психол. наук: 19.00.05/ Кирсанов Михаил Владимирович. – М., 2003.– 175 с.
2. Дрыгина И. В. Активизация лидерского потенциала личности студента в образовательном процессе вуза: автореф. дис. на соиск. науч. ст. канд. пед. наук: спец.

13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / И. В. Дрыгина. – Красноярск, 2003. – 20 с.

3. Романовський О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: монографія / Олександр Георгійович Романовський. – Х.: Основа, 2001. – 312 с.

4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник / Ольга Володимирівна Безпалько. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.

5. Петрунева Р. М. Модель спеціаліста-інженера: от деятельности к компетентности: монографія / Р. М. Петрунева. – Волгоград: РПК «Политехник», 2007. – 143 с.

6. Панина Г. В. Культурная среда технического вуза как фактор формирования профессиональной культуры / Г. В. Панина // Ведомости прикладной этики. – 2015. – № 46. – С.197-209.

References:

1. Kyrzanov M. V. (2003), “Lyderskyu potentsyal antykrizysnykh upravlyayuchykh” – М., – 175 s.

2. Dryhyna Y. V. (2003) “Aktyvyzatsyya lyderskoho potentsyala lychnosty studenta v obrazovatel'nom protses se vuza”, Krasnoyarsk, 20 s.

3. Romanovs'kyu O. H. (2001) “Pidhotovka maybutnikh inzheneriv do upravlins'koyi diyal'nosti”, Kh., 312 s.

4. Bezpalko O. V. (2009) “Sotsial'na pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari”, K., 208 s.

5. Petruneva R. M. (2007) “Model' spetsyalysta-ynzhenera: ot deyatel'nosty k kompetentnosty”, Volhohrad, 143 s.

6. Panyna H. V. (2015) “Kul'turnaya sreda tekhnicheskoho vuza kak faktor formirovaniya professyonal'noy kul'tury”, S.197-209.

Стаття надійшла до редколегії: 10.02.2017